

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 1, Mart/March 2025]

Gül Banu DUMAN

<https://orcid.org/0000-0002-6593-3587>

Doç. Dr.

gbanu.duman@beun.edu.tr

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

<https://ror.org/01dvabv26>

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Kazaklarda Alaş Hareketi ve Ötebay Turmanjanov'un Üslubuna Yansımaları

The Alash Movement among the Kazakhs and Its Reflections in the Style of Otebai Turmanzhanov

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Date Received: 29.01.2025

Kabul Tarihi | Date Accepted: 09.03.2025

Yayın Tarihi | Date Published: 20.03.2025

Atıf | Citation

Duman, G. B. (2025). Kazaklarda Yenileşme Dönemi Fikir Hareketleri ve Ötebay Turmanjanov'un Üslubuna Yansımaları. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 9(1), 293-307. <https://doi.org/10.34083/akaded.1629357>

Duman, G. B. (2025). Intellectual Movements During the Modernization Period Among Kazakhs and Their Reflections in Otebai Turmanzhanov's Style. *Journal of Academic Language and Literature*, 9(1), 293-307. <https://doi.org/10.34083/akaded.1629357>

Makale Bilgisi | Article Information

Değerlendirme Review Reports	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) Double-blind. (Two External Referees)
Etik Beyan Ethics Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur Ethical principles were followed during the preparation of this study
Etik Kurul Belgesi Ethics Committee Approval	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir Article does not require an Ethics Committee Approval.
Katkı Oranı Beyanı Author Contributions	Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir Author's contribution rates to the study are equal.
Etik Bildirim Complaints	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Benzerlik Taraması Similarity Checks	Yapıldı Yes - iThenticate
Telif Hakkı ve Lisans Copyright&License	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International

© Gül Banu DUMAN | Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International

Öz

19. yüzyılda Kazak topraklarının Ruslar tarafından işgaliyle birlikte bu coğrafyada sosyal, kültürel, siyasi birçok gelişmeler kendini gösterir. Rusların sömürgeci, yayılmacı siyasetleri, halkın haksızlıklara başkaldırmasıyla ve bölgenin aydınlanmasıyla sonuçlanır. 19. yüzyılın sonlarına doğru gerek Rus etkisi ve gerek Usul-i Cedit eğitim ve kültür hareketinin etkisiyle bölgede aydın bir sınıf oluşur. Bu aydınlar Alaş Orda aydınları olarak anılırlar. Alaş Orda hareketi hem siyasi hem edebî bir harekettir. Bu aydınlar görüşlerini edebiyat üzerinden halka duyurmaya çalışırlar. Alaş Orda hareketi sadece Kazak coğrafyasında değil Türkistan'ın farklı coğrafyalarında da etkili olmuştur. Bu güçlü aydınlanma hareketi, Stalin'in baskı döneminde ortadan kaldırılmaya, silinmeye çalışılmış, bu hareketi benimsemiş entelektüeller tasfiye edilmiştir. Alaş Orda'nın yenilikçi fikirlerini benimseyen aydınlar, tutuklamalar, sürgünler ve ölüm cezaları ile susturulmuş, ortadan kaldırılmışlardır. 1938 yılında "Abaycılık, Mağcancılık" suçlamasıyla sürgüne gönderilen aydınlardan biri de Ötebay Turmanjanov'dur. Mağcan bilindiği üzere Alaş Orda hareketinin öncü isimlerinden biridir. Stalin döneminde çok sesliliğe ve çok renkliliğe izin verilmemekte, edebiyat merkezden gelen emirler doğrultusunda şekillenmektedir. Ötebay Turmanjanov'un da kendine has üslubu bu dönemde dikkat çekmiş, hoş karşılanmayarak hedef gösterilmiştir. 20 yıl süren sürgün cezası ancak Stalin'in ölümünden sonra 1958 yılında adının temize çıkmasıyla beraber kalkmıştır. Bu çalışmada Ötebay Turmanjanov'u çağdaşlarından ayıran kendine özgü üslubu, eserlerinden örneklerle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Türk lehçeleri ve edebiyatları, Kazak edebiyatı, üslup bilimi, Alaş Orda hareketi, Ötebay Turmanjanov.

Abstract

In the 19th century, with the occupation of Kazakh lands by the Russians, many social, cultural, and political developments took place in this region. The colonialist and expansionist policies of the Russians led to rebellion against injustice and fueled enlightenment. Towards the end of the 19th century, an intellectual class emerged in the region under the influence of both Russian rule and the Usul-i Jedit education and cultural movement. These intellectuals came to be known as the Alash Orda intellectuals. The Alash Orda movement was both a political and literary movement. These intellectuals sought to disseminate their views to the public through literature. The Alash Orda movement was influential not only in the Kazakh lands but also in various parts of Turkestan. This powerful enlightenment movement was subjected to suppression and eradication during Stalin's period of repression, and the intellectuals who embraced this movement were purged. Intellectuals who advocated the innovative ideas of Alash Orda were silenced and eliminated through arrests, exile, and death sentences. In 1938, one of the intellectuals exiled on charges of "Abatism, Magzhanism" was Otabai Turmanzhanov. As is well known, Magzhan was one of the leading figures of the Alash Orda movement. During the Stalin era, intellectual diversity and artistic pluralism were not tolerated, and literature was shaped according to directives from the central authority. Otabai Turmanzhanov's distinctive style also drew attention during this period, and he was deemed undesirable and targeted. His 20-year exile sentence was lifted only after Stalin's death in 1958 when his name was cleared. This study aims to analyze the unique style that distinguishes Otabai Turmanzhanov from his contemporaries, providing examples from his works.

Keywords: Contemporary Turkic Dialects and Literatures, Kazakh Literature, Stylistics, Alash Orda Movement, Otebai Turmanzhanov.

Giriş

19. yüzyılın ilk yarısında Çarlık Rusyası (1480-1917) tarafından Kazak Hanlığı ortadan kaldırılmış, en son Orta Cüz'de 1837-1847 yılları arasında Kenesarı tarafından yürütülen on yıllık bağımsızlık hareketi de başarısız olunca Ruslar, Kazak topraklarını kendi sistemlerine göre düzenlemeye hız vermişlerdir (Yorulmaz, 2016, s. 939). Ruslar, hızlı bir şekilde bölgeye Rus yerleşimcileri yerleştirmeye başlamışlardır. “Devlet eliyle yürütülen ve Kazak insanının su kaynakları ile işe yarar hemen bütün topraklarını kaybetmesine yol açan bu göç neticesinde, ülkenin sosyo-ekonomik yapısı bütünüyle felç olmuştur” (Şahmatov, 1964, s. 119-134; Yorulmaz, 2016, s. 940).

Rusların yerli halka yaşama hakkı tanımayan Ruslaştırma politikası, halkın tepkisini çekmiştir. “Türkistan topraklarında, Rus hakimiyetinin getirdiği bazı siyasal ve kültürel sonuçlar bir süre sonra milli bir uyanışı tetiklemiştir. Bu uyanış kendini ceditçilik akımı olarak göstermiştir.” (Öztürk, 2016, s. 97). Bu milli uyanış hareketi Kazak coğrafyasında 19. yüzyıl sonunda başlamış, 20. yüzyılın başında da devam etmiştir. Bir kültür hareketi olarak başlayan bu yenileşme fikir hareketi, 1917 yılında Alaş Partisi'nin kurulması ile siyasal bir boyut da kazanmıştır. Bu siyasal oluşum çok uzun sürmeyip ortadan kaldırılsa da Alaş aydınları olarak adlandırılan aydınların fikirleri uzun süre yaşamıştır. “5 Mart 1920 tarihinde resmen feshedilen Alaş Orda, bir hükûmet olduğu kadar, ruhu günümüze kadar gelen bir bağımsızlık hareketidir” (Yorulmaz, 2016, s. 972).

Partinin feshedilmesinden sonra da fikirlerini yaymaya devam eden Alaş liderleri, “15-20 yıl içerisinde ‘pantürkist’, ‘panislamist’ ya da ‘ajanlık’ gibi asılsız suçlamalarla ‘halk düşmanı’ ilan edilerek Sovyet rejimi tarafından yok edilmişlerdir” (Yorulmaz, 2016, s. 973). Özellikle Stalin'in baskı döneminde milli renge sahip hiçbir oluşuma, fikre, esere, üsluba, aydına yaşama şansı verilmeyerek aydın tasfiyesi ile bu milli renkler ve sesler ortadan kaldırılmıştır.

20. yüzyılın başlarında yetişmiş çağdaş Kazak edebiyatına önemli katkılarda bulunmuş isimlerden biri de Ötebay Turmanjanov'dur. Turmanjanov da milli renklere sahip farklı üslubu yüzünden Stalin döneminde tutuklanmış ve 20 yıl sürecek olan sürgün cezasına çarptırılmıştır.

Bu çalışmada Kazak coğrafyasındaki yenileşme dönemi fikir hareketleri üzerinde durulacak ve Ötebay Turmanjanov'un Stalin döneminde ceza almasına sebep olan özgün üslubu, eserlerinden hareketle incelenecektir.

1. Alaş Hareketi ve Ekim Devrimi'nden Sonraki Durum

Ceditçi aydınların açtığı Tatar medreselerinin Kazak fikir hayatında önemli etkileri bilinmektedir. “20. yüzyılın başında Kazakistan'ın fikir hayatında önemli yere sahip olan Aykap dergisinin naşiri Muhammetcan Seralin ve baş editörü Ekrem Alimov (Subhanberdina ve Damirov 1993, s. 301; Özdemir, 2009, s.162) gibi Kazak aydınlarının bir kısmı Tatar medreslerinde yetişmiştir.

Rusların 19. yüzyıl başlarında Kazak topraklarını işgal etmesiyle birlikte Kazakların sosyal, kültürel, siyasi hayatında büyük değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişiklikler neticesinde Kazak siyasi düşüncesinde Rus etkisinin hâkim olduğunu söyleyen Kalkan (2002), on dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başlarında modern anlamda bir Kazak aydın sınıfının ortaya çıktığından bahseder. Kalkan “Bu aydın sınıfın ortaya çıkardığı en önemli oluşum Alaş hareketidir” (Kalkan, 2002, s. 2) demektedir. Bu hareketin önde gelen isimleri Ahmet Baytursınuh, Alihan Bökeyhan, Mirjakıp Duvlatulı ve Mağjan Jumabayev gibi isimler, sadece siyasi arenada faaliyet göstermekle kalmamışlar, eğitim ve edebiyat gibi alanlarda yaptıkları işlerle toplumda milli uyanışı sağlamak için uğraşmışlardır. Bu aydınların yayın organları aracılığıyla yaymaya çalıştıkları aydınlanma düşüncesi sadece Kazak halkı üzerinde etkili olmamış, o dönemki diğer Türk topluluklarında da onların fikirleri yankı bulmuştur.

Alaşçıların yaymaya çalıştığı yenilikçi fikirler, Kazak coğrafyasında yeni aydınların yetişmesine öncülük etmiş, 20. yüzyılın başından itibaren eğitim ve edebiyat alanında hızlı gelişmeler yaşanmıştır. “Kazak tarihinde Alaş Orda Hareketi, yalnızca siyasi bir hareket değil, aynı zamanda kültürel bir harekettir. Alaşçı Kazak aydınları, her şeyden önce, Kazak halkının eğitim ve kültür seviyesini yükselterek milli bir uyanışı gerçekleştirmeyi amaçlamıştır.” (2018, s. 61) diyen Kınacı, gazeteci, eğitimci, şair ve yazar gibi çok yönlü olan bu Alaş aydınlarının dil ve edebiyatla yakından ilgilendiklerini söyler. “Kazak edebiyat tarihi içinde Alaşçı Kazak aydınlarından kalan edebî miras önemli bir yekûn tutmaktadır. Kazak halkının kültürel seviyesini yükseltme ideallerini onlar daha çok edebiyat aracılığıyla gerçekleştirmişlerdir.” (Kınacı, 2018, s. 61). Alaş Hareketi 1917-1919 yılları arasında kısa bir süre faaliyetlerine devam etmiş olsa bile Sovyet hükümetinin bütün yasaklamalarına rağmen bu harekete baş koymuş aydınlar, Stalin’in repressiya kurbanı olarak son nefeslerini verinceye kadar kültürel ve edebî faaliyetlerini sürdürmüşler, edebî eserler üzerinden fikirlerini halka yaymaya devam etmişlerdir.

Ekim Devrimi’yle birlikte yeni kurulan hükümet, iktidarını sağlamlaştırmaya kadar Sovyet coğrafyasındaki farklı seslere ve renklere ılımlı bir tutum sergilemiştir. Stalin’in iktidarı ele geçirmesinden sonra ılımlı ortam kaybolmaya başlayarak 20’li yılların sonlarına doğru siyasi baskı dalgası kendini hissettirmiş, 1937-38 yıllarında ise en zirve noktaya çıkmıştır. Alaş Orda’nın merkezde olduğu yenileşme hareketine gönül vermiş entelektüel kesim, Stalin’in baskı döneminde tutuklamalar, sürgünler veya ölüm cezasıyla ortadan kaldırılmış ya da susturulmuşlardır. Stalin’in iktidarı döneminde ılımlı tutum yerini, hoşgörüsüzlüğe bırakmış ve farklı, yenilikçi olan her şeye savaş açılmıştır. Bu dönemin tek gayesi tek tip Sovyet tipi insan yetiştirmek olmuştur.

Ruslaştırma ve Hıristiyanlaştırma faaliyetlerinin en yoğun yürütüldüğü yerlerden birinin Kazakistan olduğunu belirten Kapağan “...bu coğrafyadaki Ceditçiler diğer adıyla Alaş Orda savunucuları; eğitim kurumları, siyasî teşekkülleri, edebî sahadaki faaliyetleri ve diğer alanlardaki gayretleri ile kötü gidişatı durdurmaya çalışırlar.” (Kapağan, 2015, s. 260) demektedir.

Lenin ve Stalin'in özellikle Türk ahaliye hitaben kaleme aldığı "Millî hayatınızı tam hürriyet içinde kurunuz. Bu sizin hakkınızdır. Biliniz ki, haklarınız, Rusya'nın bütün halklarının hakları gibi, ihtilalin ve onun organları olan işçi, asker ve köylü Sovyetlerinin kudretli himayesi altındadır. Bu ihtilale ve onun hükümetine destek olunuz" (Erdem, 2005, s. 20-21; Kapağan, 2015 s. 261) şeklinde yerli halkları devrime destek vermeye çağırın ve imparatorluk içindeki halklara birtakım vaatlerde buldukları çağrı metni, dönemin aydınları arasında acıların bir daha tekrarlanmayacağı ve özgürlükçü bir ortamın geleceği yönünde umutları yeşertmiştir. Bu umutların boşa olduğu ve yeni kurulan Bolşevik hükümetinin Çarlık Rusya'nın sömürgeci ve baskıcı politikalarından vazgeçmediği kısa sürede anlaşılacaktır. "Bin bir aldatma ile devrimi gerçekleştiren Bolşevikler, bir yıl bile geçmeden Çarlık Rusya'sını aratır baskı ve zulümlere başvururlar. Türkistan'da kurulan Türk Cumhuriyetleri bu süreçte ortadan kaldırılır." (Kapağan, 2015, s. 263)

Eşitlik özgürlük söylemlerinin gerçek olmadığı kısa sürede anlaşılır ve Alaş aydınları üzerinde büyük bir baskı dönemi başlar. Siyasi yönden elleri kolları bağlanan bu aydınlar birçok kez tutuklanmalarına sürgünle cezalandırılmalarına ve gördükleri baskılara aldırmadan yayın organları aracılığıyla millî uyanışı ve aydınlanmayı yaymaya çalışırlar.

"Onlar aydın sınıfın kaderinin gelecek inşası uğruna kendinden vazgeçmek olduğunu gayet iyi bilirler. Nitekim pek çoğu Kazak Türklüğünü aydınlatma çabasının bedelini sürülerek, hapsedilerek, kurşunlanarak ya da asılarak öder. Dahası cezaları kovulmakla, hapsedilmekle veya ölmekle de son bulmaz. Kendilerine karşı sistemin nefreti o kadar büyüktür ki onları hafızanın ve hatıranın kayıtlarından ebediyen silmek isterler. Kendileri bir mücrim gibi itham edilerek aşağılanan Alaş Orda aydınlarının eserleri ve isimleri uzun yıllar boyu yasaklanır ve gizlenir." (Kapağan, 2015 s. 264)

Stalin'in aydın tasfiyesinden birçok yazar, şair, fikir adamı, aydın etkilenmiştir. Bilindiği üzere 1917 Ekim Devrimi sonrasında kurulan yeni hükümet, edebiyatı kendi fikirlerini yaymak, Sovyet ideolojisini halka benimsetmek üzere bir propaganda aracı olarak görmüştür. Ülke genelinde başlatılan eğitim ve kültür seferberlikleri ile Sovyet tipi insan yetiştirme ve asimile çalışmaları tüm hızıyla devam ederken edebiyat da propaganda faaliyetlerinin en etkili silahlarından birine dönüştürülmüştür. Farklılıklara ve eleştiriye tahammülü olmayan iktidar, kendi yaymaya çalıştığı ideolojilere ters, millî rengi olan her türlü görüşe, duruşa, söyleme, esere, savaş açmış bu görüş ve eserlerin sahibi aydınları en ağır şekilde cezalandırmıştır.

Sovyet iktidarı, Çarlık Rusyası'ndan asimilasyon politikasını miras almıştır ancak 1917 Ekim Devrimi ile kurulan yeni iktidar bölgenin asimilasyon sürecinde Çarlık Rusyası'ndan farklı bir metot izlemiştir. Çarlık Rusyası asimilasyon faaliyetlerini açıktan yürütürken Bolşevik hükümeti, Rusya'nın bütün halklarının Sovyetlerin himayesi altında olduğunu söyleyerek halkların desteğini almaya çalışmıştır. "Halkların eşitliği" gibi kulağa hoş gelen bu söylemler, bölge halkının yeni iktidara güvenini inşa etmiştir.

Yeni kurulan rejimin varlığını sürdürmesinin yolunun halkın desteğini almak olduğunu iyi analiz etmiş olan iktidar, "Sovyet tipi insan" yetiştirmek için kolları sıvar. Bunun da

kalıcı yolu halkın yeni bakış açısı ile eğitilmesinden geçmektedir. Bu sebeple eğitim ve kültür seferberliği başlatılmış, en küçük yerleşim yerinden büyük merkezlere kadar Sovyet ideolojisi yayılmaya çalışılmıştır. Bu ideolojinin yayılması için hem eğitim kurumlarının sayısı artırılarak okur yazar sayısı artırılmış hem de kurulan Yazarlar Birlikleri aracılığıyla kontrol altına alınan edebî çevre sayesinde edebî eserler üzerinden halka Sovyet ideolojisi benimsetilmeye çalışılmıştır. Merkezden gelen sipariş konularla kaleme alınan mensur ve manzum eserlerle Sovyet reformları, ideolojisi halka anlatılma yoluna gidilmiştir. 20’li 30’lu yılların en popüler konuları arasında “eski hayatın kötülenerken yeni Sovyet yaşantısının övülmesi” konusu yer alır. Aslına bakılacak olursa başlangıçta gerçek yüzünü ve amacını göstermeyen Sovyet iktidarı halkta büyük bir umudun yeşermesine sebep olmuş, her şeyin Çarlık döneminden farklı olacağını düşünen şair ve yazarlar başlangıçta gönüllü olarak Sovyet propagandası yapmışlar ve yeni yaşantıyı edebî eserlerinde yüceltmişlerdir. Sovyet iktidarının gerçek yüzünü gördüklerinde ise artık çok geç olmuş, Stalin’in baskı döneminde aydın tasfiyesi ile millî duruş sergileyen şair ve yazarlar, ölümle, hapisle ya da sürgünle cezalandırılarak ortadan kaldırılmışlardır.

2. Ötebay Turmanjanov’un Hayatı ve Üslup Özellikleri

Devletin propaganda aracı olarak gördüğü edebiyatı desteklemesi, eğitim seferberliği ile okur yazar sayısının artması, yeni yazar ve şairlerin edebiyat sahasında kendini göstermesi gibi etkenler neticesinde çağdaş Kazak edebiyatı yirminci yüzyılın ilk yarısında hızlı bir gelişim gösterir. 1904 doğumlu olan Ötebay Turmanjanov da sokaklarda dilencilik yaparak yaşamını sürdürmeye çalışan bir yetimken yeni kurulan iktidarın başlattığı eğitim seferberliği ile yetimhaneye yerleştirilmiş ve burada yakaladığı okur yazar olma fırsatını değerlendirerek Sovyet dönemi Kazak edebiyatının önemli isimleri arasına girmeyi başarmıştır (Duman, 2023a).

Devletin yerleştirdiği yatılı okulda ilk şiirlerini kaleme almaya başlayan ve kendisine “çocuk şair” lakabı verilen Turmanjanov, yatılı okuldan seçilip Moskova’daki Doğu Emekçileri Üniversitesine (Şişis Eñbekşileriniñ Universiteti) eğitim almak için gönderilen çocuklar arasına girmeyi başarır. Üniversite eğitimi sırasında da edebî faaliyetlerini sürdüren Turmanjanov, 1922 yılında başladığı üniversite eğitimini 1925 yılında tamamlayarak Taşkent’teki Komünist Üniversitesinde edebiyat öğretmeni olarak çalışmaya başlar. Yazarlık, şairlik, edebiyat eleştirmenliği, tercümanlık, redaktörlük, akademisyenlik ve bunlara ek olarak atasözleri ve masalları derlemesi sebebiyle halk bilimci kimliği olan Turmanjanov, Alaş aydınları gibi çok yönlü bir kimliğe sahip döneminin öncü isimlerinden biridir.

Sovyet eğitim kurumlarında, Sovyet ideolojisi ile çevrili bir ortamda yetişmesine rağmen millî bir duruşu olan eserler kaleme alan Turmanjanov, Stalin’in baskı döneminde yeterince Sovyet propagandası yapmadığı, lirik şiirler kaleme aldığı gibi desteksiz gerekçelerle itham edilmiş, “milliyetçilik, Abaycılık, Mağcancılık” suçlamaları ile sürgün cezasına çarptırılmıştır. Cezasının bir kısmını tutuklu olarak çeken Turmanjanov 1938 yılında gittiği sürgün cezasından ancak Stalin’in ölümünden sonra 1958 yılında temize çıkabilmiştir. 20 yıllık bu uzun sürgün cezasında edebiyat dünyasından uzakta kalan, halk düşmanı kabul

edilen, eserleri yasaklanan şair, sürgünden döndüğü 1958 yılından itibaren daha çok çocuklar için eserler kaleme almıştır. 1938 yılından önceki emekleri yok sayılan, edebiyat dünyasından uzakta kaldığı dönemde unutulmuş Turmanjanov bu sebeple Kazak edebiyat tarihinde hak ettiği yeri alamaz. Şairin adı daha çok sürgün sonrasında çocuk edebiyatı alanındaki çalışmaları ile bilinmektedir. Halbuki ilk edebî ürünlerini vermeye başladığı 1920'li yıllardan sürgüne gönderildiği 1938 yılına kadar birbirinden değerli eserler kaleme almış, yazdığı eserlerle ses getirmiş, özgün üslubu ile adından söz ettirmiş dönemin parlayan isimlerinden biridir. O dönemin yeni fikirlere yeni söyleyişlere, millî duruşa tahammülü olmayan siyasi atmosferinde birçok Kazak aydını gibi iktidar kurbanı olan Turmanjanov'un şiirlerinde kendine özgü bir üslup dikkat çeker.

1904 yılında Kazak kültürünün canlı olarak yaşatıldığı bir Kazak köyünde dünyaya gelen Ötebay Turmanjanov ilk edebî alt yapısını bu köyde Kazak sözlü edebiyatı içerisinde almış bir şairdir. Kazak folklorunun canlı olarak yaşatıldığı bu köy, Turmanjanov için adeta edebî bir okul görevi görmüştür. Daha sonra maddi imkânsızlıklarla ciddi geçim sıkıntısı yaşayan aile, karnımızı doyurabiliriz umudu ile Taşkent'e taşınmış, Ötebay'ı dayısının yanına fırına "En azından burada karnı doyar" düşüncesi ile bırakmıştır. Dayısının Kızıl Ordu'ya yazılması ile sokaklara düşen ve dilencilik yaparak bulduğu ufak işlerde çalışarak karnını doyurmaya çalışan Turmanjanov, 1917 Ekim Devrimi'nden sonra açılan bir yetimhaneye yerleştirilir. Yatılı okula yerleştirilmesi Turmanjanov'un hayatı için bir dönüm noktası olmuştur. Burada sıcak bir yere kavuşan ve karnı doyan şair için kendini sokaklardan kurtaran yeni yönetim elbet bir kurtarıcı gibi görünmüştür. Yukarıda da belirtildiği üzere başlangıçta gerçek yüzünü göstermeyen iktidar, açtığı bu eğitim kurumları ile Sovyet bakış açısına sahip Sovyet iktidarına sadık nesiller yetiştirmeyi amaçlamıştır.

Turmanjanov, ilk olarak yatılı okulda daha sonra da Moskova'daki Doğu Emekçileri Üniversitesinde Sovyet ideolojisi doğrultusunda eğitim almış, başlangıçta canı gönülden Sovyet düzenini desteklemiştir. Zamanın diğer şair ve yazarlarında olduğu gibi Ötebay'ın şiirlerinde de Sovyet propagandası görülür. Şairin eski hayatı kötülediği yeni hayatı övdüğü çok sayıda şiiri vardır. Sovyet yönetiminin gelmesi ile birlikte sosyal-kültürel-ekonomik birçok alanda reform hareketleri olmuş, imar ve alt yapı çalışmaları başlamış, yerleşim yerlerine okullar açılmaya başlamıştır.

Yer altı ve yer üstü zenginlikleri bakımından zengin bir coğrafya olan Kazak toprakları Rusların en çok yerleştirildiği bölgelerin başında gelmektedir. "Kazakistan, 'Mendel Tablosu' tabir edilen tablodaki bütün madenlere sahip bir cumhuriyettir. Kazakistan daha ziyade Sovyetler Birliği'nin tahıl ürünleri ve yeraltı zenginlikleri yani ham maddesini temin eden bir ülke görünümündedir." (Uludağ ve Serin, 1990, s. 252). Yeni yolların açılması, fabrikaların kurulması, madenlerin işletilmeye başlanması, Rus yerleşimcilerin yerleştirilmesi için yeni yerleşim yerlerinin oluşturulması gibi yenilikler, bölge halkı tarafından bir reform gibi algılsa da aslında bölgenin Ruslaştırılması, yer altı ve yer üstü zenginliklerinin sömürülmesinden başka bir şey değildir. Dönemin edebiyat zümreleri bütün bu gelişmeleri eserlerinde yeni yaşantının güzellikleri şeklinde övmektedirler.

Dönemin sosyal, ekonomik ve mimari gelişmeleri, hızlı şehirleşme ve imar çalışmaları Ötebay'ın şiirlerinde de oldukça geniş yer tutar. Ötebay şiirlerinde eski yaşantıyı eleştirirken yeni yaşantıyı renkli, aydınlık bir çiçeğe benzetir. Şairin “Jumısker Jol Saladı” şiirinde imar çalışmaları ve hızlı şehirleşme ile ilgili bilgilere ulaşmak mümkündür.

Ayqın dala, ay dala,
Aydalada – köp qala!
Töselipti jol – sara.
Jañarıptı aynala.
Tastı tilip, taw tesip,
Töteley jol tartıptı.
Eñbek etip, el ösip
Quwanışı artıptı.
Är jerge jaña üy ornap,
Qatarların tüzepti.

Açık bozkır, ay bozkır,
Issız bozkırda – çok şehir!
Döşenmiş yol – düzgün.
Yenilenmiş etraf.
Taşı delip dağ deşip,
Kestirme yol çekmiş.
Emek verip halk gelişip
Sevinçleri artmıştı.
Her yere yeni ev yapıp,
Sıralarını düzeltmiş.
(Turmanjanov, 1958, s. 15- 16)

Kazak coğrafyası geniş bozkırları ile dikkat çeker. Şairin şiirlerinde de tabiat ve özellikle bozkır betimlemesi geniş yer tutar. “Qısqı Dala” (Kış Bozkır) şiiri şairin tabiat betimlemesi yaptığı şiirlerinden biridir:

“Qırawlı qıstıñ közi aynala aspan,
Appaq qar aq mamıqtay jerdı basqan.
Külimdep kök jiyekten kün anası,
Betine aqşa qardıñ merüwert şaşqan.
Töbe quz, qamıstı özen, qarlı qıya,
Bolıptı bugün tañda nurğa uya.
Aq jarqın jeñgeydey-aq jılı uşırıp,
Jarqıldap jatır anaw Sırdarya.

Kışın gözü kırağı çevresi gökyüzü,
Beyaz kar ak pamuk gibi toprağı basmış.
Gülümseyip ufuklardan güneş anası,
Yüzüne beyaz karın incisini saçmış.
Tepe kepez, kamışlı nehir, karlı yamaç,
Olmuştu bugün tan vakti nura yuva.
Güler yüzlü yenge gibi sıcak karşılayıp,
Parlıyor şu Siriderya.”
(Turmanjanov, 1958, s.25- 26)

dizeleriyle başlayan şiirdeki tabiat betimlemesi için Ergöbekov “Düşününce gözünüzün önüne canlanan güzel bir resim gelir. Bu sıradan bir resim değil güzelleşip canlanan hayatın tam kendisidir. İlk resmi şiirle karşılaştırdığında buradaki renk de koyu, düşüncesi de derin, şiir sıradan bir resimden canlılığa geçmiş, harekete, zarif bir girdaba dönüşmüş.” (1992, s. 59-60) demektedir, betimlemenin canlılığına dikkat çekmektedir. Kış bozkırının betimlendiği bu dizelerde benzetmeler, kişileştirme unsurları dikkat çekmektedir. Şiirin devamında şair sözü yeni Sovyet yaşantısına getirmekte, eski yaşantı eleştirilmekte yeni yaşantıdaki toplumsal gelişmeler övülmektedir:

Jasarğan, jañalanğan, eski qonıs,
Joyılğan eldi jegen biy men bolıs.
Keşeği ker zamanda qırın qabaq
Qonıptı awıl-üy bop qazaq, orıs.

Canlanan, yenilenen, eski oba,
Tüketilen halkı yiyen kadı ve yönetici.
Dünkü zor zamanda kavgada
Yerleşmişti köy – ev olarak Kazak, Rus.
(Turmanjanov, 1958, s. 25- 26).

Şiirde yeni rejimle birlikte halkı sömüren yöneticilerden kurtulan Rus ve Kazakların yerleşim yerlerinde birlikte yaşadıkları anlatılmaktadır. Bu durum yerli halkın Rus yerleşimcilerin bölgeye yerleştirilmesinden rahatsızlık duymadığını ya da bu yerleşimlerin doğal bir süreç olarak edebî eserler aracılığıyla halka benimsetilmeye çalışıldığını ortaya koymaktadır.

Şairin “Jımıyıp küldi jazğı bir dala –/ Gülderimen qızıl-ala./ Jırladı torğay, jügirdi bala./ Jañğırtıp tawdı änderin sala.” “Te bessüm edip güldü yazın bir bozkır –/ Çiçeklerle kızıl-alacalı./ Şarkı söyledi serçe, koştı çocuk, / Yankılandırıp dağı şarkılarını söyleyerek” (Turmanjanov, 1958, s. 73) dizeleriyle başlayan Jazğı Dala (Yazın Bozkır) şiirinde bu sefer de yaz mevsimindeki bozkır tasvir edilmekte, yine canlı bir tabiat tablosu okurlara sunulmaktadır. Bozkır te bessüm eden gülen bin insana benzetilmekte, kişileştirme sanatına başvurulmaktadır. Bu şiirde ideolojik görüşlere yer verilmemiş şair son dördlükte “Jaz beyneli menin de jarım/ Jaz nurımen süyeyin janım! Yaz görünüşlü benim de yârim / Yaz nuruyla seveyim canım!” dizeleriyle sevdiğine seslenmektedir. Lirizmin ağır bastığı bu şiir o dönemin ideolojik şiir anlayışından uzak, lirik tarzda kaleme alınmış bir şiir olarak dikkat çeker.

Şairin yine bozkırı tasvir ettiği “Qanday Qızıq Jaz Dala” (Nasıl da Çekici Yaz Bozkırı) şiiri de şairin orijinal lirik üslubunun ön planda olduğu şiirlerden birisidir:

Aşıp appaq körpesin,	Aşıp bembeyaz yorganını,
Oyatıp jer erkesin,	Uyandırıp toprağın nazlısını,
Kün ana küle qaradı,	Güneş ana gülümseyip baktı,
Quşaqtap alıp qulının,	Kucaklayıp alıp kulununu,
Sıypap altın tulımın,	Okşayıp altın perçemini,
Jibek şaşın taradı.	İpek saçını taradı.

(Turmanjanov, 1958, s. 32)

Ergöbekov, Turmanjanov'un üslubunda üç özelliğe dikkat çeker: “Biz Öteken'i lirizm bakımından incelediğimizde aslında otuzuncu yılları, ek olarak sürgünde geçen dönemini de yaklaşık olarak alabiliriz. O zaman, biz onun şiirlerinin, özellikle, üç hususiyetini görmüş oluruz: İlk olarak **lirizm**, ikincisi **betimleme**, üçüncü olarak da poetikaya paralel olarak geliştirdiği **imgesellik**.” (1992, s. 56). Şairin 1926 yılında kaleme aldığı “Umıqtam Joq” (Unuttuğum Yok) şiiri lirik şiirlerinden birisidir:

Qoştasqalı köp zaman ötkenmenen,	Vedalaşalı çok zaman geçse bile,
Aytısqan sert eskirip ketkenmenen,	Söylenen vaat eskiyip gitse bile,
Şıgar emes esimnen mına söziñ:	Çıkmaz aklımdan bu sözün:
«Sen menimen, ömirimşe men senimen».	«Sen benimle, ömrüm boyunca ben seninle».

(Turmanjanov, 1958, s. 14)

“Yakma, güzel, canımı/ Parlayan kara gözünle.” dizeleriyle başlayan başlıksız şiirinde de aşkın lirizmin ön planda olduğu görülür:

Jandırma, suluw, janımdı	Yakma, güzel, canımı
--------------------------	----------------------

Janarlı qara köziñmen.
 Jüregim sağan bağındı,
 Qumarlı ıstıq sezimmen,
 Körmesem seni kün sayın,
 Birnärsen menin jetpeydi.
 Oynaqı köziñ mülâyım
 Oyımnan sirä ketpeydi.
 Ölmeydi janda tözimdi
 - Ömirge degen qumarlıq!
 “Süyemin!” degen söziñdi
 Jüremiñ tağıp tumar ğıp

Parlayan kara gözünle.
 Yüreğim sana bağlandı,
 Tutkulu sıcak hislerle,
 Görmezsem seni her gün,
 Bir şeylerim eksik kalıyor.
 Oynak gözün mülâyım
 Aklımdan galiba gitmiyor.
 Ölmüyor insan dayanıklı –
 -Hayata dair heves!
 Söylediğin «seviyorum!» sözünü
 Muska yapıp takıp yaşayacağım.
 (Turmanjanov, 1958, s. 30)

Şair, bu şiirde kara gözlü sevdiğine seslenmekte ve onun “seviyorum” sözünü muska gibi hep üstünde taşıyacağını yani onu aklından hiç çıkarmayacağını belirtmektedir.

Yirmili, otuzlu yıllar edebiyatın üzerinde iktidarın artık egemen olduğu ideolojik eserler kaleme almak için yazar ve şairlerin birbirleri ile yarıştığı bir dönemdir. Bu dönemde başka şair ve yazarlar ideolojik kahramanlar yaratırken Ötebay Turmanjanov’un ise zamandaşlarından ayrılarak lirik kahramanlar yarattığı görülür:

“Bu dönemde şairler, ideolojik vasıfları üzerinde taşıyan karakterler oluşturarak edebiyat vasıtası ile halka dönemin ideolojik değerlerini aşlamaya çalışmışlardır. Ötebay Turmanjanov ise o dönemin ideolojik karakterlerine hiç benzemeyen, kendi lirik üslubunu yansıtan “Gülâyım” karakteri ile okuyucunun karşısına çıkar. “Gülâyım” onun için saf ve temiz sevgiyi temsil eden sevgilidir. Şair Ötebay, kendisini zamandaşlarından ayıran ‘Gülâyım’ adlı karakter üzerinden aşk duygusunu dile getirir.” (Duman, 2023b, s. 21)

Lirik bir üsluba sahip olan romantik duyguların baskın olduğu şiirler kaleme alan şair Turmanjanov “ideolojik edebî kahramanlar” yerine lirik üslubuna uygun “Gülâyım” kahramanını yaratır:

Kün minezdi külkisi bar, Gülâyım! Güneş huylu gülüşü var, Gülâyım!
 Janım süygen, jan jüregim jubayım. Canımın sevdiği, can yüregim eşim.
 Intığı artqan jas köñildiñ inkäri Arzusu artmış ihtiraslı genç gönlün
 Sırı birew, sıpayı müp-mülâyım. Sırrı ortak, nazik çok mülâyım.
 (Turmanjanov, 1958, s. 27)

Şair “Gülâyım” karakterini başka şiirlerinde de kullanır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında kaleme aldığı bir şiirinde de sevdiği adamı cepheye yollamış gözü yaşlı bir sevgili olarak betimler Gülâyım’i. Bu dönemde başka şairler epik tarzda savaş şiirleri kaleme alırken şairin bu şiiri epik tarzdan uzak lirik bir üsluba sahiptir. Şair bu şiiriyle sevdiği adamı savaşa yollamış Gülâyım’im gözüyle cephe gerisinde sevdiklerinin yolunu kaygıyla bekleyenlerin duygularına adeta tercüman olmuştur.

Şairin lirik tarzdaki içten şiirlerini halk beğenmiş fakat ideolojik baskının hâkim olduğu otuzlu yıllarda bu şiirler şairin hedef alınmasına sebep olmuştur. Şiirlerinde yeterince

ideoloji yapmadığı iddia edilmiş ve “lirik üslubu” buna delil olarak gösterilmiştir. Şairin lirizmle suçlandığı dönemde ona filoloji profesörü ve aynı zamanda çocukluk arkadaşı olan Beysenbay Kenjebayev, destek olmaya çalışmıştır. Kenjebayev, “Her şey bitti – lirizm mi kaldı” (Ergöbekov, 1992, s. 53) diyerek onu suçlayanlara karşı Ötebay’ı savunmuştur. Yine şaire yöneltilen suçlamalardan birisi de “Abaycılık, Mağcancılık”tır. Mağcan bilindiği üzere Alaş Orda hareketinin öncü isimlerinden biridir. Ötebay’ın Mağcancılıkla suçlanması demek Alaşçılıkla suçlanıyor olduğu anlamına gelmektedir. Abay da bilindiği üzere Kazak edebiyatının yapı taşı isimlerinden biridir. Abay’a sahip çıkmak, onun fikirlerini ve üslubunu benimsemek ise o dönemde milliyetçilik olarak değerlendirilmiştir. Milliyetçilik de o dönemin en ağır siyasi suçlarından. Bu suçlamalarda da yine arkadaşı B. Kenjebayev, Ötebay’a destek olmaya çalışır. Ergöbekov bu suçlamalarla ilgili olarak “Genç şairi Abaycı, Mağcancı gibi eleştiriler her taraftan geldiğinde, Beyseken onu ilginç bir şekilde korumaktadır. ‘Ötebay’da Abay, Mağcan’a içerik yönden değil, tür, şekil bakımından bir taklit var. Ötebay çoğu şiirlerinde Abay, Mağcan ve başka güçlü şairlere benzemektedir’ diye yazmaktadır o” (1992, s. 53) şeklinde Kenjebayev’in savunmasına yer verir. Görüldüğü üzere Kenjebayev, sadece Abay’a Mağcan’a değil başka güçlü şairlere de benziyor diyerek bu benzerliği adeta tesadüf gibi göstermeye çalışmakta Ötebay’ın şiirlerinin içerik olarak değil, şeklen Abay’a Mağcan’a benzediğini ileri sürerek arkadaşını korumaya çalışmaktadır. Beyseken’in yaptığı bu savunma ile ilgili Ergöbekov “Eğer ‘Ötebay Abaycı, Mağcancı, şiirlerinde içerik bakımından taklit ediyordu’ dese, dostuna ihanet etmiş gibi olurdu. Çünkü, o dönemlerde adı geçen büyük şahıslardan herkes uzak duruyordu. Hem öyle söylemek – Ötebay’ın şairliğini yok saymakla aynı. Bununla birlikte büyük şahsiyetleri de kötülemek istemiyordu, benzerliği gizleyerek, güçlü şairlere benzemektedir, deyip kestiriveriyor. Bu – zamanın dışladığı büyük şairlere de şairlik yoluna yeni giren dostuna da iyi niyetini göstermesidir.” (1992, s. 53) şeklinde yorumlamaktadır. O dönemin millî renge, millî söyleyişe sahip diğer isimleri gibi hedefe oturtulan Turmanjanov Abaycılık ve Mağcancılık suçlamalarıyla ceza almıştır.

Üslubunun bir diğer öne çıkan özelliği “betimleme” olan şairin bazı şiirleri canlı bir tablo gibidir. Bu şiirlerinde betimleme ile lirizm iç içedir. Şairin geceyi tasvir ettiği Juldızdı Tün, Aylı Aspan (Yıldızlı Gece, Aylı Gökyüzü) adlı şiiri betimlemenin ağır bastığı, tablo gibi şiirlerinden biridir:

Tawğa tögip altın nur,	Dağa döküp altın ışığını,
Qızara barıp kün battı.	Kızarak güneş battı.
Janımdı jaylap salqın bir	Ruhumu kaplayıp serin bir
Jer betinde tün jattı,	Yer yüzünde gece yattı,
Iyquw-qiquw basılıp.	Şamata dinip.
Tına qaldı tabiğat.	Sakinleşti tabiat.
Suluw sırın jasırıp,	Güzel sırrını gizleyip,
Sıbırlastı raqat.	Fısıldaştı rahatça.
	(Turmanjanov, 1958, s. 91-92)

Yaz mevsiminde kış mevsiminde bozkırı betimlediği “Qısqı Dala”, “Jazğı Dala”, “Qanday Qızıq Jaz Dala” şiirlerinde olduğu gibi “Juldızdı Tün, Aylı Aspan” şiirinde de betimleme

yaparken kişileştirme sanatına başvurmaktadır. Tabiat güzel sırrını gizleyen fısıldaşan bir insana benzetilmekte, güneşin kızarak batmasının ardından tabiattaki şamanın sona erdiği, gündüzün yerini sakın bir geceye bıraktığı anlatılmaktadır. Şair uzun uzun tasvir ettiği gece manzarasının kendisinde uyandırdığı duygulara da şiirinde yer verir:

Älemmen jalğız söylesip,	Alemler yalnız söyleşip
Otırmin özim oñaşa.	Oturuyorum kendim tek başıma.
Oy örlep, şalqıp köñil ösip,	Düşünce gelişip, gönül olgunlaşıp taşıp,
Quwanam säbi balaşa.	Seviniyorum bebek çocuk gibi.
Qondırıp aydı jarıq qıp,	Kondurarak ayı ışıklı yapıp,
Alatawdıñ basına.	Aladağ'ın başına.
Juldızben jazam anıq qıp,	Yıldızla yazacağım kesin olarak,
Jırmıdı taqta tasına.	Şiirimi tahta taşına.
Juldızdı tün, aylı aspan	Yıldızlı gece, aylı gökyüzü
Oy biyik, özim alasa.	Düşünce yüksek, kendim alçak.
Qartaymas mäñgi sır – dastan	Yaşlanmaz ebedi sır – destan
Düniye qanday tamaşa!	Dünya nasıl da harika!
	(Turmanjanov, 1958, s. 91-92)

Şair, kelimelerle inşa ettiği gece manzarasının içerisine okurlarını çekmeyi başarmakta, bu başarı şairin betimleme gücünü ortaya koymaktadır. Aynı zamanda güzel gece manzarasının insanda yarattığı duygular ve yaşama sevinci de şiirde başarıyla tasvir edilmiştir. Bu da şiirin lirik üslubunu oluşturmaktadır.

Ötebay Turmanjanov'un şairlik dışında ömrünü adadığı Kazak atasözlerini derleme çalışmalarından dolayı folklorcu kimliği bulunduğu da değinmek gerekir. Sürgüne gitmeden önce başladığı atasözlerini derleme işine sürgünden döndükten sonra da devam etmiş ve yeni bulduğu atasözlerini de kitabının sonraki basımlarına ekleyerek sözlü halk edebiyatı ürünü olan atasözlerinin korunmasına katkıda bulunmuştur. Onun bu denli atasözleri ile içli dışlı olması şairin kaleme aldığı şiirlerine de yansımıştır. Şair şiirlerinde atasözlerine sıkça yer vermekte, şiirlerini bu sözlü edebiyat ürünü olan atasözleriyle zenginleştirmektedir. "Onun bütün eserlerinde düşünce söyleme biçiminde atasözlerinin etkisini görebiliyoruz." (2005, s. 31) diyen Kenjebayev, Turmanjanov'un şiirlerinde atasözlerinin kullanımının 4 şekilde olduğuna dikkat çeker. Bazı şiirlerde söz hazinesi olarak atasözünü doğrudan kullandığını, ikinci olarak atasözündeki ana düşünceyi alıp felsefesini genişletip o atasözündeki felsefe üzerine şiir yazdığını; üçüncü olarak yazdığı şiirin ana düşüncesini şiirin sonunda bir atasözünü özetlediğini; bazen de bir şiirin bir kıtasını atasözünde düzenlediğini söylemektedir (Kenjebayev, 2005).

"Bereke – köp jürgen jer", - deydi halıq, ("Bolluk, çok yürüdüğüm yerdir", - diyor halk,) (Köp Tükirse Köl) mısralarında doğrudan söz hazinesi olarak atasözüne yer verilmiştir.

"Tört Ögiz Tuwralı Ertegi" (Dört Öküz Hakkında Masal) adlı manzum masalında şair birlik beraberlik içerisinde ormanda korkusuzca güven içerisinde yaşayan dört öküzün kurt ve tilki tarafından oyuna getirilerek bu birliklerinin bozulduğu, böylece güçsüz düşen

öküzlerden birinin kurda yem olduğu anlatılır. Şiirde uzun uzun anlattığı olayın ana düşüncesini şiirin sonunda şair bir atasözü ile özetler:

Ne jetsin birlik penen ıntımaqqa! Barlıq küş – bile bilsek ıntımaqta. «Jalğız bop jol tapqanşa, köppen adas» Dep halıq jay aytpağan, este saqta!	Birlik ile beraberliğe ne yeter ki! Bütün güç – fark edebilsek beraberlikte. “Yalnız olup yol bulmaktansa, kalabalıkla kaybol” Deyip halk boşuna söylememiş, aklında tut!
---	--

“Yalnız olup yol bulmaktansa, kalabalıkla kaybol” atasözü ile şiirin ana fikrini özetlenmektedir. “Tört Ögiz Tuwralı Ertegi” adlı bu manzume “Birlikten kuvvet doğar” atasözünün olay örgüsü içerisinde vücut bulmuş şeklidir.

Sözlü kültür geleneği içerisinde yetişmiş ve şiirleri folklorik unsurlar bakımından zengin olan Turmanjanov, şiirlerinde atasözlerinden çok yönlü olarak birçok şekilde faydalanmaktadır. Turmanjanov’un şiirlerinde atasözlerinden ve folklorik unsurlardan faydalanması onun şiir üslubunun bir özelliğidir. Zengin bir sözlü edebiyat geleneğine sahip olan Kazakların yazılı edebiyat içerisinde şair ve yazarlarının bu sözlü edebiyattan beslendiklerine dikkat çeken Kenjebayev, Ötebay Turmanjanov’un eserlerinin sözlü edebiyat ve yazılı edebiyat arasında bir köprü gibi olduğuna vurgu yapar. Folklor unsurlarından faydalanan şair bu üslubuyla başka şairleri de etkilemiştir:

“Kazak edebiyatı kendi doğasıyla, bütün bünyesiyle yüzlerce yıllık folklorun mirasçısıdır. Bütün türler sözlü edebiyatla bağlantı kurarak gelişti. İlk yıllarda hangi yazar olursa olsun sözlü edebiyatın asil örneklerini okuyup, gelişti. Onu deneyim olarak algıladı. İlyas Jansügirov’u – Sovyet Kazak şiirinde folklor geleneğini getiren yazar olarak sayabiliriz. Bunun gibi, Ötebay Turmanjanov’un edebî mirası, çocuk edebiyatındaki folklor ile Sovyet dönemi arasında altın bir köprüye benzetilir. Ötebay – halkımızın yüzyıllar boyu oluşturduğu müthiş kıymetli hazinesini – sözlü edebiyat örneklerinden öğrendiyse, M. Älimbayev, Ä. Düysembiyev, Q. Mırzaliyev, Q. Bayanbayev, Q. Jumağaliyev gibi şairlerimiz de Ötebay’ın eserlerinden ders aldılar. Turmanjanov bu sırada Sovyet Kazak çocuk edebiyatında birçok şair ve yazarına örnek olmuş bir üstattır. Folklor konusundan, temelinden, içeriğinden faydalanmak, folkloru etkili kullanmak – Ö. Turmanjanov’un edebî mirasının ana özelliğidir.” (Kenjebayev, 2005: s. 28)

Kenjebayev’in şairin şiirlerinde folkloru etkili bir şekilde kullandığı ve folklor temelinde ürünler meydana getirdiği ve bunun da şairin edebî mirasının ana özelliği olduğu yönündeki tespitleri doğrudur. Kenjebayev, Ötebay’ın folklordan faydalanarak kaleme aldığı çocuk edebiyatı ürünlerini Sovyet dönemi edebiyatıyla sözlü edebiyat arasında bir köprü olarak görmektedir. Şair, bu üslubuyla başka şairleri de etkilemiştir.

Sonuç

Çarlık Rusya’nın yıkılıp yeni Bolşevik hükümetinin kurulması ile sonuçlanan 1917 Ekim Devrimi, Rusya İmparatorluğu içerisinde yaşayan toplulukların yaşantısının hızlı bir şekilde değişmesini beraberinde getirmiştir. Siyasal değişimi sosyal, kültürel, ekonomik değişimler izlemiştir. Yerel halkları eğitmek gibi bir politikaya sahip olmayan Çarlık Rusya’nın aksine

yeni iktidar eğitim seferberlikleri başlatarak eğitim üzerinden yerel halkları iktidara bağlı, Sovyet ideolojisini benimsemiş halklar olarak eğitime yoluna gitmiştir. Eğitim seviyesi yüksek millî değerlerini kaybetmemiş aydınların iktidar için bir tehlike oluşturacağını düşünen Stalin aydın tasfiyesine gitmiş hapis, sürgün ve idam cezaları ile millî benliği yok etmeye çalışmıştır. Kazak aydınları da Stalin'in bu zulmünden kaçamamışlar başta Alaş aydınları olmak üzere millî reнге sahip yazar, şair ve fikir adamları Stalin döneminin kanlı yıllarının kurbanı olmuşlardır.

Stalin devrinde sürgün cezasına çarptırılan isimlerinden biri de Ötebay Turmanjanov'dur. Kaleme aldığı şiirlerinde yeterince ideolojik bir üslup benimsemediği, lirik şiirler kaleme aldığı, Abaycılık ve Mağcancılık yaptığı gerekçeleriyle milliyetçilikle suçlanan şair 1938 yılında gittiği sürgün cezasından 20 yıl sonra 1958'de dönebilmiştir.

Şiirlerinde lirizm, betimleme ve imgesellik ön planda olan şair, şiirini folklorik unsurlar üzerine inşa eder. Kolay, anlaşılır, içten bir halk söyleyişi üslubuna sahip olan şairin şiirleri, halk tarafından beğenilmiş, fakat yeterince ideolojik olmadıkları gerekçesi ile dönemin iktidarının hoşuna gitmemiştir. Mağcancılık ile suçlanması onun Alaş düşüncesine yakın bir şair olarak görüldüğünü gösterir. Edebiyatı kendi güdümüne alan Sovyet iktidarı, şair ve yazarlardan Sovyet ideolojisini yaymalarını bekler. Edebî ürünlerde en ufak millî reнге tahammülü olmayan, millî duruşa savaş açan Stalin iktidarı döneminde Ötebay gibi folklorlardan beslenen, folklorik unsurları kullanan isimler iktidar için bir tehlike olarak algılanır.

Şair, sürgünden önce benimsediği lirik üslubunu sürgün yıllarında da bir süre devam ettirmiş, hatta II. Dünya Savaşı döneminde bile lirik şiirler kaleme almış fakat daha sonra belki de sürgünde yaşadığı acı uzun yılların etkisi ile bu lirik üslubunu geride bırakmıştır. Sürgünden döndükten sonra kendisini daha çok çocuk edebiyatına adayan şair, çocuklar için kaleme aldığı eserleri ile Kazak çocuk edebiyatında saygın bir yere sahip olmuştur. Halk düşmanı damgası ile aldığı sürgün cezasıyla edebiyat dünyasından uzun süre uzak kalan şair, Sovyet Kazak edebiyatının kurucu isimleri arasında önemli bir isim olmasına rağmen Kazak edebiyatında yeterince tanınmamış, adı daha çok çocuk edebiyatı ile anılmıştır.

Şairin üslubunda zamandaşlarında az rastlanan lirizm dikkat çeker. Betimleme konusunda yeteneği tablo gibi şiirlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. İmgesellik de şairin şiirlerinde bir diğer üslup özelliğidir. Ayrıca folklorik unsurları da şiirlerinde sıkça yer veren şair folklor temelinde yazdığı şiir üslubuyla başka şairleri de etkilemiştir. Öte yandan millî bilinci canlı tutan folklor ve milliyetçi üsluba savaş açan Stalin döneminde Turmanjanov'un folklorik unsurlardan beslenen millî söyleyişe yakın üslubu, şairin hedef gösterilmesinin ve yirmi yıllık sürgün cezası almasının ana nedeni olmuştur.

Kaynaklar | References

- Duman, G. B. (2023a). Ötebay Turmanjanov'un şiirlerinde "emek" teması. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (32), 381-394.
- Duman, G. B. (2023b). *Kazak şairi Ötebay Turmanjanov'un eserleri üzerine dil ve üslup incelemesi*. Paradigma Akademi Yayınları.
- Erdem, M. (2005). *Kırgız Türkleri dini ve sosyal hayatı*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ergöbekov, Q. (1992). *Ötebay Turmanjanov*. Rawan Yayınları.
- Kalkan, İ. (2002). Kazak siyasi düşüncesinin gelişimi ve Kazak Gazetesi (1913-1918). *Türkler*, 19.cilt, s. 369-387. 22.05.2024 tarihinde <https://www.altayli.net/wp-content/uploads/2015/07> adresinden edinilmiştir.
- Kapağan, E. (2015). Alaş Orda Partisinin Kazak aydınlanmasına etkisi. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks (ZfWT)*, 7 (1), 253-265.
- Kenjebayev, B. (2005). Zamandas tuwralı sır. *Ötebay Turmanjanov Tuwralı Yestelikter* (Haz. Turmanjanova vd.). Bilim Baspası.
- Kınacı, C. (2018). Alaş'ın edebî mirası: Alaş edebiyatı. *Türk Yurdu*, yıl 107, (372), Ağustos, 61-67.
- Özdemir, E. (2009). Kazak kültürel hayatında Tatarların etkisi ve Kazak Ceditçiliğinin gelişimi. *Bilig*, (48), 157-176
- Öztürk, G. (2016). Türkistan'da Ceditçilik ve basın faaliyetleri. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, (2), yıl 2, 95-115.
- Subhanberdina, U ve Damirov, S. (1993). Aykap. Kazak Ansiklopediyası.
- Şahmatov, V. F. (1964). *Kazahskaya pastbişçno-koşevaya obşçına*, Alma-Ata.
- Turmanjanov, Ö. (1958). *Tañdamalı öleñder men poemalar*, Kazaktıñ Memlekettik Baspası.
- Uludağ, İ. ve Serin, V. (1990). *S.S.C.B.'deki Türk Cumhuriyetlerinin sosyo - ekonomik analizleri ve Türkiye ile ilişkileri*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Yorulmaz, O. (2016). Alaş Orda hareketi. *Bellekten*, 80(289), 939-976.